

ב'פעמים' 40 מובאים מאמרים על גילויים שונים של ראשית ההתעוררות הלאומית היהודית המודרנית ושל פעילות ציונית עד מלחמת-העולם הראשונה, בתוך הקהילות הספרדיות בממלכה העות'מאנית או בארצות שהיו בשליטתה בעבר.

שלבי המעבר למן אמונה דתית משיחית בגאולת העם וכשיבתו לארץ-ישראל אל ההתעוררות הלאומית-הציונית לשלביה – חיבת ציון, הפעילות הציונית המדינית – היא בעייתית אפילו במישור הכללי-יהודי, על אחת כמה בכואנו לדון בתופעות אלו בקרב תפוצות יהודי ספרד. זאת הן בשל כמותן והקפן המצומצמים של תופעות אלו והן בשל השוני ברקע ובגורמים שהצמיחו אותן. כך למשל, בקרב יהדות ספרד והמזרח לא ניתוק מן הדת והמסורת היהודית או כשלון מאמצים להשתלב בחברה הכוללת גרמו להתעוררות הלאומית. מכל מקום, על אף ההתפתחות בשנים האחרונות במחקר הציונות בארצות המזרח והעליות ההמוניות ממנו, נחקרו אך מעט השלבים הראשונים של התעוררות זו. למחקר של תופעות ראשוניות אלו אנו מבקשים לתרום בחוברת שלפנינו.

□ רבי יהודה ביבאס (1782-1852) כנראה השפיע על גיבוש תפיסתו הלאומית של ר"י אלקלעי ולכן יש רואים בו את האב הרוחני של רעיון 'חיבת ציון'. הוא לא פירסם כתבים, ומעטים הדברים הידועים בודאות על אודותיו. מכאן העניין בתעודה שמפרסם ד"ר אריה מורגנשטרן, שממנה אנו למדים משהו לתולדותיו של ר"י ביבאס, שקיים קשר עם ראש"ז צורף, מראשי ה'פרושים' בירושלים. המחבר הוא היסטוריון שפירסם מחקרים על תולדות ה'פרושים'.

□ ג'ני לבל מתארת במאמרה את הרקע הפוליטי-הכללי, הקהילתי-יהודי והמשפחתי לפועלו של רבי יהודה אלקלעי (1798-1878), בהסתמכה על מקורות ארכיוניים ביוגוסלאביה, שלא נעשה בהם שימוש על-ידי כותבי תולדותיו, וכן על כתביו ועל עיתונות התקופה. אמנם כתיבת ר"י אלקלעי וחלק מהמאמרים שפירסם בעיתונים כונסו בשני כרכים, גם נכתב עליו לא-מעט, אולם בהעדר דיון ברקע הפוליטי והקהילתי לפועלו, הגיעו הכותבים על אודותיו לידי כמה הכללות הטעויות עיון מחדש.

המחברת היא חוקרת של תולדות היהודים ביוגוסלאביה.

□ צבי לוקר מתאר קווים בפועלו של חיים גבריאל נחמיאס להתעוררות הלאומית של יהודי סרביה במחצית השנייה של המאה ה-19. הוא לא היה מנהיג נודע או הוגה-

דעות, אך פעילותו מלמדת על העסקנות הלאומית העממית הקדם-ציונית בקהילות הספרדיות שבארצות הבלקאן. המחבר הוא חוקר של תולדות היהודים ביוגוסלאביה ובמרכז אמריקה.

□ פרופסור אסתר בנבסה מסכמת את תולדות התנועה הציונית בתורכיה למן ייסוד ההסתדרות הציונית העולמית, וביותר מלאחר מהפכת 'התורכים הצעירים', עד סוף התקופה העות'מאנית. בתקופה זו היתה תורכיה יעד מרכזי למדיניות הציונית, ובשנת 1908 הוקמה בקושטא נציגות קבועה של ההנהלה הציונית העולמית. במקביל התארגנה תנועה ציונית מקומית, שהתמודדה עם כ"ח, 'חברת עזרה' וגורמים אחרים על אחיזה בקהילה ואף היו לה השגים מסוימים בתחום זה. המחברת היא היסטוריונית ומרכזת מחקר במרכז הלאומי למחקר מדעי (C.N.R.S.) שבפאריס.

□ יהדות בולגאריה הצטיינה בפעילות ציונית ערה, חלוצית בכמה תחומים, בהשוואה לקהילות יהודיות ספרדיות ומזרחיות אחרות. שלמה שאלתיאל מתאר במאמרו את פעילותה של מפלגת 'פועלי-ציון' בפלובדיב שבבולגאריה בשנות 1910-1912. מפלגה זו קמה מתוך התעוררות מבפנים והיתה הארגון הציוני-הסוציאליסטי הראשון, והיחיד עד מלחמת-העולם הראשונה, בקרב הקהילות הספרדיות והמזרחיות בעולם. המחבר הוא חוקר של תולדות היהודים בבולגאריה ומנהל המכון לחקר תנועות-הנוער שבגבעת חביבה.

□ בשנת תרע"ד, ערב מלחמת-העולם, הגיעו לארץ שיירות של עולים מסאלוניקי, שהגדולה בהן מנתה כ-80 איש. שיירות אלה היו קבוצות חלוץ, שביקשו לבדוק את אפשרויות הקליטה של המוני עולים מסאלוניקי. באותו זמן רצו המוני יהודים להגר ממנה עקב המשבר הפוליטי והכלכלי שפקד אותה לאחר שנכבשה בידי היוונים. ד"ר מרגלית שילה מתארת ניסיון זה, שהוא מהיוזמות הראשונות לעלייה המונית מהתפוצות הספרדיות והמזרחיות, את הטיפול בו ואת הגורמים לכשלונו. המחברת מרצה במחלקה ללימודי ארץ-ישראל באוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

□ עיתון 'החרות', אשר יצא לאור בירושלים בשנות תרס"ט-תרע"ז ומייסדיו ועורכיו היו ספרדים, מילא תפקיד בעל ערך בכמה תחומים במישור הכללי-יישובי ושליחות מיוחדת בקרב הציבור הספרדי והמזרחי. המאמר המובא בחוברת זו מתאר את מאפייניו של 'החרות': ייחודו בהשוואה לעיתונים שצמחו בקרב הציבור הספרדי בארץ לפניו, זיקתו לעדה הספרדית, טיבו כעיתון ועמדותיו הציבוריות. המאמר גם מעלה קווים לדמותו של חיים בן-עטר שהיה עורך 'החרות' ברוב שנות קיומו.

□ בהמשך למאמר זה מובאים בחוברת 5 מכתבים מאת חיים בן-עטר, המלמדים על ראשית דרכו בעיתונות ובספרות. המכתבים, אשר הובאו לפרסום ובחלקם אף תורגמו בידי מזל ליננברג לבית נכון, הם חלק מצרור מכתבים שלו, היחידים הידועים עד כה.

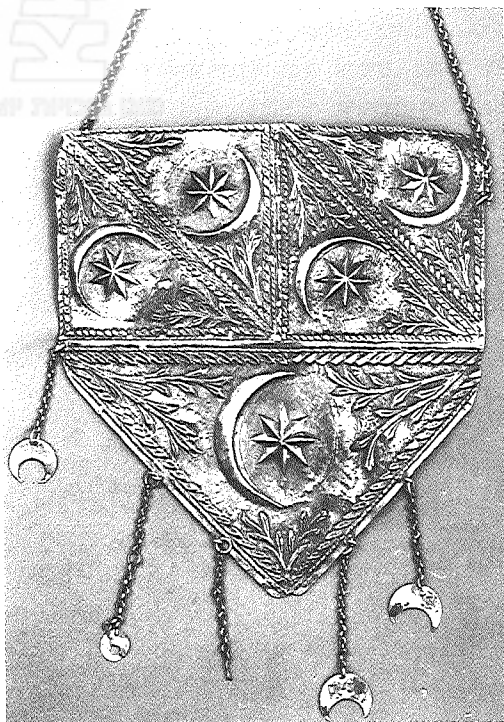
□ את החוברת פותח מאמר, שאינו מתחום הנושא המרכזי הנדון בה, אף שהוא מתקשר אליו, מאת פרופסור יהודה ליבס, הרן בהבט המשיחי בתנועה השבתאית. התפיסה הרווחת רואה בתנועה השבתאית סמל לשאיפת גאולה מדינית של העם. המחבר לעומת זאת סבור, כי האידיאולוגיה השבתאית עניינה הוא בגאולת הדת והאמונה, האל והמשיח; אולם אין עניינה המרכזי בגאולה ארצית ופוליטית של העם, אף כי זו היתה נפוצה קודם המרת משיחם בקרב המון התומכים בשבתאות ובמקצת עסקו בה גם ראשי התנועה.

המחבר מרצה בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

★

חוברת 40 מסיימת 10 שנות הופעה רצופה של 'פעמים'. אנו פונים אל מנויינו הנאמנים לחדש מיד את המנוי על רבעוננו ואף להמליץ עליו בפני מכריהם.

העורך

שני טסים לספרי-תורה: מימין — עם מגן-דוד ובו כתובת 'ציון' (משנת תרע"ה); משמאל — עם חצי-סהר וכוכב, סמלה של תורכיה (מהמאה ה-19). שני הטסים מתורכיה, עשויים מכסף רקוע ומוחתם, מאוסף מוזיאון ישראל, ירושלים